

Ravhandel i hedenold

Hentede middelhavslændene rav på den jyske vestkyst allerede i oldtiden? Historiske og ikke mindst sproghistoriske teorier sporer sig ind på myter og fakta om "Nordens guld"

Af Kirsten Gomard

I 1835 udgav professor ved Københavns Universitet Erich Christian Werlauff sit *Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie*, en lille bog på 168 sider. I bogen er hans tese, at Norden og dermed Danmark, specielt Jylland, har været kendt i den antikke verden længe før Kristi fødsel, og at de stammer, der dengang beboede områderne, er danskernes forfædre.

Ravhandelen er det første lysende Punkt, der hæver sig over disse, fra Kulturens ældste Sæde fjernede Egne, og til det slutte

sig igjen de ældste dunkle Overleveringer af den gamle Verdens geographiske Kiendskab til Norden (p.4)

Vi skal meget længere tilbage end den gamle ravhandel, som romerne drev ved Østersøen, og som omtales i kilder fra begyndelsen af vor tidsregning. Werlauff ønsker at sandsynliggøre, at der allerede i mange århundreder før Kristi fødsel foregik en ravhandel ved den jyske vestkyst, og at det var fønikerne fra Nordafrika og massilierne fra Gallien¹ samt måske romerne, der skaffede sig rav på den jyske vestkyst, som var det

Claus Magnus' Carla Marina fra 1539 viser bl.a. de to rækyster, der omtales af Werlauff.

nærmeste relevante sted, når de alligevel hentede tin i England.²

Den bagvedliggende mening med denne afhandling synes ikke så meget at være at påvise en søhandelsvej mellem syd og nord langs Spaniens og Frankrigs kyster. Det, som Werlauff først og fremmest ønsker at argumentere for, er, at ikke bare Norden i vid forstand, men i helt snæver forstand Jylland og dermed Danmark og danskernes forfædre befandt sig på verdenskortet i antikken. At middelhavsområdets kulturlande via handelen med rav havde kendskab til den jyske vestkyst, og at det var langt mere sandsynligt, at ravhandelen i tiden før romernes østersøhandel havde haft hjemme ved den jyske og nordtyske vestkyst end ved Østersøen, det Werlauff flere gange benævner som 'den preussiske Ravkyst'.

Werlauff kommenterer ikke begrebet preussisk - det står meget nøgternt som en geografisk angivelse, der ikke eksplicit modstilles det danske. Men implicit etableres modstillingen alligevel, da det er Werlauff meget om at gøre at konstruere den jyske vestkyst og dermed Jylland ikke som tysk område, men som det sted, hvor danskernes forfædre var bosat, det senere Danmark.

Dermed føres Danmark og danskernes forfædre spekulativt tilbage til forhistoriske tider længe før enhver skriftlig overlevering.

Hvem var Werlauff?

Manden bag afhandlingen er ikke hvem som helst. Erich Christian Werlauff levede 1781-1871.³ Han tog studentereksamen i 1796 og blev 1798 inspektør ved Det Kongelige Bibliotek. Senere blev han leder af biblioteket, en post, som han beholdt indtil 1861.

Sideløbende erhvervede han i 1800 Universitetets guldmedalje for besvarelsen af en historisk prisopgave. I 1802 tog han juridisk embedseksamen, og 1808 blev han dr.phil. på en afhandling om et oldislandsk tema. Dermed havde han i en alder af 27 år arbejdet inden for tre fagområder: historie, jura og nordisk filologi.

I 1810 blev Werlauff adjunkt, og senere blev han også professor ved Københavns Universitet, hvor han forelæste om nordisk historie og oldsager. I årene 1836-37 var han rektor for Universitetet, og det blev ham, der kom til at indvie den nye hovedbygning på Frue Plads. Han holdt festtalen på dansk - den første dansksprogede tale ved en akademisk handling, og dermed en manifestation af det nationale.

Werlauff var en lærd i gammeldags forstand fra tiden før det disciplinopdelte universitet. Han var polyhistor med viden om runologi, historie, etnografi, filologi, sproghistorie, arkæologi m.v. Han levede i en turbulent tid, hvor nationalisme og demokrati stod på den europæiske og danske dagsorden, men deltog ikke i de politiske diskussioner. Medmindre hans *Bidrag til Ravhandelens Historie* i al diskretion også kan forstås som et politisk indlæg. Det vil jeg argumentere for i det følgende.

Werlauffs temaer og metoder

Hvilke metoder benytter Werlauff så til at gøre det plausibelt for sine læsere, at middelhavsområdets kul-

turlande drev ravhandel på den jyske vestkyst, og at Jylland i forhistorisk tid var beboet af danskernes forfædre? Her er der flere temaer, som skal forbindes:

1. Kendskabet til rav i middelhavsområdet og i Norden
2. Ravforekomsters placering
3. Antikkens geografiske kendskab til Norden
4. Historisk viden om beboerne i de relevante områder
5. Antikkens overleveringer om ravhandel

I dag ville vi sige, at Werlauff benytter sig af tværfaglige metoder. Han henholder sig til

- arkæologiske fund
- etnografiske paralleller i nyere samfund, som tilbagedateres
- sproglige etymologier incl. stednavne
- skriftlige kilder: myter og sagn, både nordiske og antikke, samt antikkens geografiske værker
- geologisk viden om landskabers forandring
- sin egen samtids viden om ravforekomster.

At drage vidtrækkende historiske og etnografiske konsekvenser af bl.a. sproglige forhold, som tilbagedateres, er en arbejdsmåde, der er typisk for Werlauffs tid. I dag ville man være mere skeptisk og forsigtig.

Kendskabet til rav

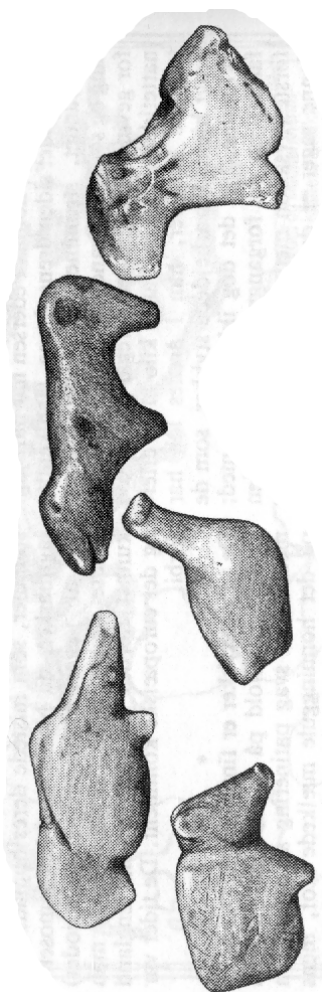
I middelhavsområdet finder Werlauff kendskabet til rav godtgjort både ved arkæologiske fund og gennem skriftlige kilder så langt tilbage som Homer, der nævner det som dekorationsmateriale på heltenes skjolde. Desuden nævner han, at man i middelhavsområdet brugte rav til røgelse. Røgelse skulle ifølge romeren Tacitus, der i begyndelsen af vor tidsregning skrev en beretning om de germanske stammer, være ukendt hos germanerne, men Werlauff mener selv, at arkæologiske fund tyder på, at røgelse også har været kendt i Norden. Så måske er den røgelse, der fandtes i middelhavslandene ligefrem importeret fra Norden.⁴

Men hvad så med Nordens kendskab til rav? Arkæologiske ravfund fra hedenold, som er tidens betegnelse for den danske oldtid, er der mange af, både perler og små redskaber og våben. Ravfund, der ikke er så forskellige fra dem, man finder fra antikken. Men som Werlauff meget nøgternt konstaterer: Det er, hvad rav egner sig til, så det behøver ikke være tegn på en direkte udveksling mellem kulturerne (p. 21). Men hvordan kan det så være, at skønt "vore danske⁵ Forfædre, allerede dybt inde i Hedenold" har kendt rav, så nævnes rav ikke i de skriftlige kilder, da disse fremkommer?

Her tager Werlauff skarpsindigt sprogvidenskaben til hjælp. Den historisk sammenlignende sprogvidenskab, der undersøger sprogenes slægtskab på grundlag af systematiske lydlig og grammatiske overensstemmelser, er højaktuel på Werlauffs tid. Blandt grundlæggerne tæller danskeren Rasmus Rask med afhandlingerne "Vejledning til det islandske Sprog" (1811) og "Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske

Sprogs Oprindelse" (1818). Samtidig arbejdede bl.a. Jacob Grimm⁶ i Tyskland med problemstillinger vedrørende historisk sproglægstskab. Næsten samtidig med Rask (1819) publicerer han sin "Deutsche Grammatik" bd. 1, som allerede i 1822 efterfølges af en nyudgave, hvor Rasks resultater inddrages.

Werlauff er således med på de nyeste videnskabelige noder med følgende argument: Tacitus fortæller, at germanerne kaldte rav for 'glessum' eller 'glesum'. Ordet henviser ifølge etymologierne til klarhed, genemskinnelighed og blev senere brugt for kunstproduktet 'glas'. Ordstammen findes også i danske ord som 'glimre', 'glitre'.⁷ Samme ord findes i "det gamle islandske eller Skandinaviens oprindelige Tungemaal" (p. 26) som 'gler', dansk 'glar' (fx. 'glarmester'). Werlauff mener, at det ikke er "usandsynligt, at den ældste germaniske og skandinaviske Sprogform, også hvad dette Ord angaaer, kan have stødt sammen" (p. 26). Han sandsynliggør det efter bedste etymologiske ordbogsprincipper med mange parallelle ord i germanske sprog og fra latin og græsk. Skiftet s/r i 'gles' og 'gler' hæfter han sig ved som et fænomen, der ofte ses, men uden at kunne forklare det.⁸

Dyrefigurer af rav fra dansk jægerstenalder (0.6000 f.kr.).

Det er her værd at mærke sig, hvad Werlauff i forbifarten nævner, ikke som omstridt, men som selvfølgelig: Han taler om det gamle islandske eller Skandinaviens oprindelige tungemål og om den ældste germaniske og skandinaviske sprogform som adskilte former, der kan have stødt sammen. Implicit følger han her sin landsmand Rasmus Rask, der antog de nordiske sprog for at være en gren af det germaniske ursprog, der fra ældste tid har været selvstændig. Mens derimod tyskeren Jacob Grimm i "Deutsche Grammatik" subsumerede de nordiske sprog under det tyske.

Tager Werlauff på denne måde i al diskretion parti i den strid, der havde stået mellem mellem Rask og Grimm? Han henviser ikke til nogen af dem i sine

ellers omhyggelige og omfattende noter, så det er et gæt fra min side.

Efter at have sandsynliggjort, at ordene 'gles' og 'gler' er beslægtede, argumenterer Werlauff for, at det oldnordiske ord 'gler' kan betyde både 'glas' og 'rav' og underbygger det med et sagacitat, hvor 'glersteinar' og 'gimsteinar' (p.29) nævnes sammen som "Prydelser der i Oldtiden bares om Halsen af Fruentimmerne". 'Gimsteinar' siger han, betyder glitrende sten. Hvis sådanne glitrende sten kunne være af glas, var der ikke grund til to betegnelser, så 'glersteinar' må følgelig være noget andet, nemlig, mener han, de ravperler, man finder i gravhøjene. Han går i teksten dog ikke nærmere ind på de årtusinder, der er mellem gravhøjene og den sproglige overlevering.

Som moderne læser skal man huske på, at den nordiske arkæologi på Werlauffs tid stadig var i sin vorden. C.J. Thomsen, en af den danske arkæologis fædre, publicerede først sin *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed* med den banebrydende inddeling i stenalder, bronzalder og jernalder året efter Werlauffs bog.

Betegnelsen 'rav' er ifølge Werlauff senere end sagaerne. Han hæfter sig ved, at ordet ikke er blevet eksporteret med varen, men at materialet rav har etymologisk forskellige betegnelser af lokal oprindelse i de lande, hvor det kendes. Hans forklaring på dette er, at handelen måske ikke har været så omfattende, at ordet er fulgt med tingen, som det ellers ofte sker.

Som næste skridt søger Werlauff at efterspore materialet rav i nordiske myter. Han observerer, at der skelnes mellem 'rødt guld' og 'lyst guld'. Da rødt guld i poetiske omskrivninger ofte nævnes i opposition til sølv som henholdsvis 'Haandens Ild' og 'Haandens Sne' (s. 40), antager Werlauff, at 'rødt guld' betyder guld i vor forstand, mens 'lyst guld' kan betyde 'rav'. Ligeledes mener han, at nogle poetiske omskrivninger for 'guld' såsom 'Freyas Graad' og 'Sifs Haar' kan betegne rav.

Med disse sproghistoriske og filologiske snuptag får Werlauff konstrueret en meget tidlig kildeomtale af materialet rav, hvor der tilsyneladende ingen var. Og længe før det optræder under betegnelsen 'rav' i middelalderlige 'Kiempeviser'.

Men hvor kommer ravet fra? Her henviser Werlauff til sin samtids viden om ravfund i østersøområdet og langs den jyske vestkyst og konkluderer, at rav forekommer i langt de største mængder ved den jyske vestkyst. Det taler for, at der må have været et marked for salg på disse kanter i oldtiden.

Hvad kendte man i Antikkens verden til Norden geografisk?

Er det nu en Kiendsgerning, at Rav, saa langt man kan gaae op i Tiden, i betydelig Mængde er fundet paa de omtalte Kyster, og at Nordboerne, selv i Hedenold, have benyttet det på forskellige Maader, saa er det heller ikke usandsynligt, at hiin Ravkyst ogsaa har været den tidligst besøgte. (p. 86).

Her starter Werlauff med nogle dunkle udsagn fra 'Historiens Fader' Herodot (5. årh. f.Kr.). Herodot næv-

ner både tin og rav, som kommer nordfra, men uden præcise angivelser. For Werlauff er det, at tin og rav nævnes sammen, anledning nok til at antage, at rav kommer fra de samme egne som tin, og da tin kommer fra England, er den tyske og danske vestkyst nærmere end Østersøen:

Naar derfor det ældste historiske Vidnesbyrd om disse Egne foreener Tin- og Ravhandelen, da opfordres vi til snarere at søge Markedet for den Sidste paa det nærmeste Land, som Naturen havde skienket dette Produkt, end dybt inde i Østersøen, hvorhen ingen Kiendsgerning berettiger os til at antage, at enten Phoenicer eller Carthager nogensinde have trængt frem. (p. 89)

Den grundigste behandling bliver imidlertid Pytheas af Massalia til del. Pytheas var græker og foretog i slutningen af 4. århundrede f.Kr. en opdagelsesrejse i Atlanterhavet. Der er det problem med Pytheas, at han kun er overleveret i brudstykker og citater hos yngre skribenter, og dermed ved man ikke, om han faktisk selv har besøgt alle de lande, der omtales, eller han har brugt andres beretninger.

Jyske lokaliteter

Plinius (1. årh. e.Kr.) refererer, at Pytheas har besøgt en ravkyst, der beskrives med navngivne øer og en flodmunding. Werlauff anfægter her den gængse udlægning, at der er tale om en kyst ved Østersøen og forsøger at sandsynliggøre, at det i stedet drejer sig om den jyske vestkyst. Her tager han geologiske argumenter til hjælp, som går på kystens forandring på grund af vind og strøm - hvorved beskrivelsen af kysten godt kunne passe. Han argumenterer også for, at de stednavne, der nævnes i de antikke skrifter, sprogligt kan henvises til jyske lokaliteter.

En beretning af Pomponius Mela, en romersk skribent fra første århundrede e.Kr., tolker Werlauff ligeledes som en henvisning til Jylland. Mela, som ifølge Werlauff havde et godt kendskab til Jylland, nævner dog slet ikke rav.

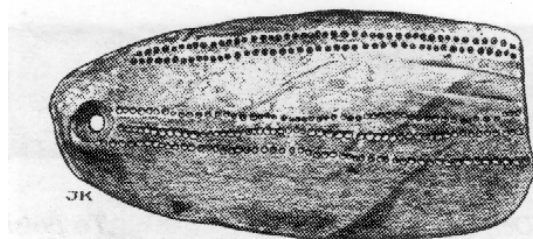
Stednavneetymologier spiller også her en væsentlig rolle for fortolkningerne. Men som skeptisk læser kan man også se, at usikkerheden må være ganske stor, når en henvisning til en bestemt bjergkæde, som nogle fortolkere mener er den høje bjergkæde, der strækker sig gennem den skandinaviske halvø mellem Sverige og Norge, af Werlauff fortolkes som den jyske højderyg. Så var Scandinavia for romerne nu faktisk, hvad vi i dag forstår som den skandinaviske halvø, eller var det Jylland? Og lå Pytheas af Massalias Thule et sted langt oppe i Norge eller på Shetlandsøerne - eller var det måske hans betegnelse for Jylland? Med Rubjerg Knude som et tydeligt landemærke?

Skal man lidt hurtigt karakterisere Werlauffs argumentation, synes den at være, at hvis det ikke er umuligt at skabe en sammenhæng mellem et stednavn i antik overlevering og navnet på en jysk lokalitet, så er forbindelsen sandsynlig.

Den romerske forfatter Tacitus, hvis "Germania" er lidt senere end Mela, og som omtaler rav ved Østersø-

en, har ifølge Werlauff tilsyneladende ikke særligt kendskab til den jyske vestkyst.

Var beboerne af den jyske halvø danskernes forfædre? Her argumenterer Werlauff for, at de 'Guttoner' og 'Teutoner', der hos Pytheas af Massalia omtales som beboere af de nordlige områder, hvor teutonerne køber rav af guttonerne, er identiske med cimbrerne og teutonerne, der omtales hos Mela, Plinius og Ptolemæus af Alexandria (2. årh. e. Kr.):

Hængesmykke af rav fra dansk jægerstenalder (0.6000 f.kr.).

Saa meget synes afgjort, midt imellem den Mængde af modsigende Beretninger, at Cimbrerne have hørt til den germaniske Folkestamme, eller rettere, været en Blanding af Germaner og Celter, og at dette Folk, eller en Green deraf, i et fiernt Land mod Nord eller Nordost maae have boet ved Havet, hvis Angreb på Kysterne nødte dem til Udvandring. Alle disse Data passe sig på Halvøen og de tilgrænsende Dele af det vestlige Tydskland, Nederlandene og det nordlige Frankerige, bedre end paa noget andet Land; det synes derfor, at de Gammles Forestillinger herom ikke, uden en for vidt dreven Skepticisme, kunne forkastes som aldeles ugrundede (p. 129).

Teutonerne, der senere i folkevandringstiden angreb Rom sammen med cimbrerne, tolker han ud fra kilderne som en folkestamme, der omfatter frisere, sachser og uden tvivl også anglere og jyder. Altså danskernes forfædre. Og med spekulative etymologier, som det vil føre for vidt at komme ind på her, forsøger Werlauff at sandsynliggøre, at 'det danske Navn', altså Danmark, også skjuler sig i visse antikke stednavne og dermed rækker langt tilbage. Samt at det breder sig fra Jylland og efterhånden kommer til at omfatte østligere områder.

Havde antikkens skribenter kendskab til ravhandel på den jyske vestkyst? I bedste fald må man vel sige, at Werlauff fremlægger indicier, der ikke engang er klart indbyrdes forbundet. Og i konklusionen på sin bog siger Werlauff da også, at der mangler en forklaring på, hvorfor denne ravhandel ikke omtales i kilder fra tiden efter Kristi fødsel. Har den været sparsom? Er den holdt op? Måske som følge af Folkevandringstidens uro?

Og her ytrer han så også et vist forbehold over for sine egne resultater, idet han omtaler omstændigheder, som "tidligere kunne have afbrudt den vestlige Ravhandel, om ellers en saadan, der virkelig fortiente dette Navn, nogensinde har fundet Sted" (p. 165). Her ligger der måske en indrømmelse af, at det hele er lidt spekulativt, når det kommer til stykket?

En guldaldernationalist?

Werlauff er en grundig mand, der vender og drejer sine indicier og sammenstykker en spidsfindig konstruktion, som man med moderne kildekritik nok ville synes bærer præg af ønsketænkning. En ønsketænkning, der meget tidligt anbringer Danmark og danskernes forfædre i det, som Werlauff flere gange betegner 'det raee Norden' på den civiliserede kulturverdens verdenskort. Men uden eksplicit at hengive sig hverken til dystopiske eller utopiske tolkninger af forskellen mellem 'det kultiverede Syden' og 'det raee Norden'. Disse betegnelser synes hos Werlauff at være faste vendinger, der ikke udbygges, men blot i forbifarten nævnes som selvfølgeligheder uden andre værdiladninger end dem, der måtte ligge i begreberne 'raee' og 'kultiveret'.

Men nedenunder denne eksplicitte tese, at man via ravhandel i antikken meget tidligt har kendt til det, der senere blev Danmark, skjuler der sig et andet, mere implicit lag. Ved at hævde, at rødderne til Danmark og danskheden geografisk ligger i Jylland og kildemæssigt er godtgjort langt tidligere, end man hidtil har antaget - og ved at tage for givet, at de nordiske sprog er af betydelig ælde som selvstændig sprogren, leverer Werlauff også i al videnskabelig stilfærdighed et bidrag til guldaldertidens nationalistiske danske diskurs.

Kirsten Gomard er cand.mag., lektor og centerleder ved Center for Europæiske Kulturstudier med Afdeling for Kønsforskning, Aarhus Universitet.

Tegningerne af ravfund er udført af Jørgen Kraglund og gengives med tilladelse fra [SKALK](#).

¹ Massilierne var græske kolonister bosat i Massilia, det nuværende Marseille.

² Tinhandelen er ifølge Werlauff historisk dokumenteret.

³ Kilde: Dansk Biografisk Leksikon.

⁴ Som moderne, bedrevidende Skalk-læser mener jeg, at nutidens arkæologer tolker de aflejringer på bunden af lerkar, som Werlauff kalder røgelse, som indtørrede rester af mjødagtige drikofre.

⁵ Alle udhævninger er mine (KG).

⁶ Jacob Grimm er i dag bredere kendt som del af brødreparret Jacob og Wilhelm Grimm, der sammen indsamlede og udgav de tyske folkeeventyr, vi kender som "Grimms eventyr".

⁷ Min tilføjelse (KG).

⁸ Denne forklaring blev først formuleret af den danske sprogforsker Karl Verner langt senere. 'Verners lov' forklarer, at sådanne skift hænger sammen med accentforholdene i et formodet indoeuropæisk ursprog.